

**FUSZHA ÉS/VAGY AMEYYA?
NYELVHASZNÁLAT ÉS A NYELV(EK)HEZ KAPCSOLÓDÓ
ATTITÚDOK KAIRÓI EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN**

**FUSZHA AND/OR AMEYYA?
LANGUAGE USE AND ATTITUDES TOWARDS
LANGUAGE(S) AMONG STUDENTS IN CAIRO**

KOVÁCS RENÁTA *

Jelen tanulmány kiindulási pontjaként a diglosszia, azon belül is az arab nyelv diglosszikus helyzetének bemutatása szolgál. Ez további árnyalásra kerül annak fényében, hogy egyes nyelvészek szerint nem csupán diglossziáról, hanem egy nyelvi kontinuumról lehet beszélni az arab anyanyelvű országokban. A nyelvi kontinuumban csak egy, mégpedig a legmagasabb szinten létezik az írott forma. Az arab nyelv dialektusai közül az egyiptomi beszélt arabnak van a legnagyobb esélye arra, hogy írott formát kapjon és ezáltal sztenderdizálódjon. Az egyiptomi egyetemisták körében végzett kutatásom az egyiptomi arabot két, egy magas (*fuszha*) és egy alacsony (*ameyya*) presztízssű nyelvváltozat használatának szempontjából vizsgálja. A kérdőíveken és interjúkon alapuló vizsgálat jól tükrözi a két réteg használati körének elkülönülését és a nők nagyobb hajlandóságát a magas presztízssű változat használatára. A válaszok elemzéséből az is kirajzolódik, hogy a beszélők értékesebbnek tartják a *fuszha* változatot, és azt identitásuk egyik kulcsaként kezelik.

Kulcsszavak: *ameyya* szociolingvisztika, diglosszia, nyelvi kontinuum, egyiptomi arab, *fuszha*

The starting point of this paper is diglossia, more exactly the introduction of diglossic situation of the Arabic language. Some linguists even say that in Arabic – speaking countries we can speak not only about diglossia but also a language continuum. In a language continuum written form exists only at the highest level. Among the dialects of the Arabic language spoken Egyptian Arabic has the highest chance of getting written form and becoming standardised. My research investigates Egyptian Arabic from two points of view: a high- (*fuszha*) and a low- (*ameyya*) prestige language versions. My research based on questionnaires and interviews reflects the differences in usage of the two layers and shows that women are more willing to use the high prestige version of the language. The analysis of the answers also shows that speakers consider the *fuszha* version more valuable and see it as one of the keys to their identities.

Keywords: *ameyya*, *fuszha*, Egyptian Arabic, language continuum, sociolinguistics

* KOVÁCS RENÁTA

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

kovacsrena@gmail.com

Bevezetés

Tanulmányom az arab nyelv diglosszikus szituációját vizsgálja Egyiptomban, azon belül Kairóban, egyetemista diákok körében. A tanulmány egy 2010 decemberében végzett statisztikai jellegű felmérésen, illetve egy 2011 őszén, a célcsoport tagjaival készült interjúkon és beszélgetéseken alapul.

1. Diglosszia és az arab nyelvi helyzet

A XIX. század folyamán és a XX. század első felében a diglosszia terminust a görögben és a franciában egyaránt a görög lingvisztikai helyzet leírására használták. A fogalmat a francia hellenista Psichari alkalmazta először 1885-ben egy görög nyelvtan fordítása során, de csak egy 1928-ban, a *Mercure de France*-ban megjelent cikk nyomán kezdett elterjedni (Blas Arroyo, 2005: 397). A fogalom modern értelmezését – mely szerint diglosszia akkor áll fenn, ha ugyanazon nyelvnek a beszélőközösségben két, funkcionális és strukturális szempontból nagymértékben különböző, nem dialektális változata van használatban – Charles Ferguson alapozta meg 1959-ben. A két változat közül az egyik mindig alacsony, a másik pedig magas státusszal bír. A Ferguson által felállított szempontok a társadalmi funkció, a szociolingvisztikai tekintély, az irodalmi örökség, az elsajátítás menete, a sztenderdizáció folyamata és a szerkezeti stabilitás mentén írják le a diglosszikus helyzet két nyelvváltozatát. A magasra értékelt változat mindig az ünnepélyes, közösségi terekhez és eseményekhez kötődik, míg az alacsony változat a személyes, a családi interakcióhoz, illetve a népi kultúrához. A társadalom a magas változatnak tulajdonít presztízt, az irodalmi hagyomány is ebben gyökerezik. A beszélők anyanyelvként az alacsony változatot sajátítják el, ezzel ellentétben a magas verzió tanulása nem egy spontán folyamat, hanem az oktatási rendszer feladata. Csak a presztízzsel bíró változat esetében van sztenderdizált forma, az alacsony változatnak nincs leírt rendszere, szótára és grammatikája, emiatt ez utóbbi nagyon erős idiolektális eltéréseket mutathat. Az előbbieken felsorolt tényezők összességének következtében a magas változat nyelvészeti szempontból komplexebbnek tekinthető.

Ferguson cikkében a svájci német és a görög mellett az arab nyelv szolgál illusztrációul a diglosszia szemléltetésére. Az arab nyelvű társadalmak mindegyikében a legmagasabb réteget a klasszikus arab nyelv, illetve annak modernizált sztenderd változata jelenti. Az arab beszélők körében *fuszha* („a legbeszédesebb”) néven ismert verzió a VII. század környékén kezdett kialakulni az Arab-félszigeten beszélt dialektusok egyik legfejlettebbjéből a Quarishból, Mohamed próféta törzsének nyelvéből. Ez a dialektus lett a muszlim vallás szent könyvének, a Koránnak a nyelve, vagyis a szent és legtökéletesebb nyelv, amely irányadóvá vált grammatikai, strukturális és fonetikai szempontból is. A koráni nyelvi modell elsődlegessé válásában a muszlim tudatosság és kitartás nagy szerepet játszott: a Korán felolvasásakor a pontos interpretáció szándéka nem engedett meg (és nem enged meg ma sem) semmiféle eltérést az eredeti kiejtéstől (Soliman, 2008: 43).

A VII. században az Arab-félszigetről kiinduló, először kalandozásoknak, később hódításoknak köszönhetően egész Észak-Afrika és a Közel-Kelet arab fennhatóság alá került. Bár ekkorra az arab purista nyelvészek sztenderd formát adtak az arab nyelvnek, az itt élő népek saját nyelvük fonetikai készletének és grammatikai struktúrájának megfelelően kezdték el beszélni a birodalom nyelvét, és ezek a diatópikus elváltozások adtak teret az arab ma ismert változatainak, az ameyyának. Az ameyya fejlődése során három nagy irányra tago-

lódott: egyrészt a keleti dialógusokra (ez az iraki, a szíriai-libanoni, a palesztin és az Arab-félsziget dialektusait jelenti); másrészt az egyiptomi arabra; harmadrészt pedig a maghrebira (a tunéziai, líbiai, algériai, marokkói és annak további változatai, valamint a mauritániai arab) (Corriente, 1984: 9). Mára a beszélő a klasszikus arab eredeti formájával csak vallásos kontextusban, esetleg irodalmi szövegek olvasásakor találkozhat. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az egyes országok oktatási rendszereiben a klasszikus arab kötelező tantárgy, továbbélését mégis inkább a Korán, nem pedig az oktatás biztosítja (Puig http://eprints.ucm.es/7974/1/Puig_Lengua_Arabe%5B1%5D.pdf).

A klasszikus arab korábbi funkcióit a belőle származó sztenderd modern arab (jelölésére ugyanúgy használatos a fuszha kifejezés, mint a klasszikus arabra) vette át. Ez a változat a XIX–XX. században Egyiptomban kezdődött, de később az egész arab világra kiterjedő nyelvújítási mozgalom, arabul Al Nahda terméke. A mozgalom célja az volt, hogy megvédje a klasszikus arabot az egyre inkább beáramló angol és francia kifejezésektől, s hogy felkészítse a modernizálódó világ szükségleteire. A fentiekén kívül – történelmi okokból kifolyólag – az arab nyelv, mint az arab egység szimbólumának védelme szintén szükségessé tette a reformot. A mozgalom eredményeképpen egyszerűsödött a klasszikus arab nyelv grammatikája, új szavak keletkeztek, és megszületett a tudományos nyelv is. Ez a megújulás tette lehetővé, hogy az így kialakult modern sztenderd arab koinéja lehessen az egész arab világnak Marokkótól Irakig (Alubudi, 2008: 52).

A sztenderd modern arab nem anyanyelve egyetlen arab beszélőnek sem, mindenki iskolai úton sajátítja el, használatára csak így képes. Anyanyelvként minden arab beszélő a saját országának beszélt dialektális változatát, az ameyyát tanulja. Ez minden egyes arab nyelvű országban különböző; fonetikájában, morfológiájában, szintaxisában és szókincsében jelentős mértékben eltávolodott a klasszikus arabtól. Előnyben részesíti az egyszerű mondatszerkezeteket, kerüli az alárendeléseket és a komplex igeragozási rendszert. A fuszha megmaradt az irodalmi szövegek, a média, a politika, a tudomány, a vallásgyakorlat stb. nyelvének, míg az ameyya a családi és hétköznapi közegben használt nyelv (del Moral, 2002: 66).

A fuszha és az ameyya azonban nem különíthető el egymástól ennyire élesen. Egyes elméletek szerint a fuszha és az ameyya között számos variáció létezik, ugyanis a hétköznapi életben a fuszhat és az ameyyát egyaránt beszélők nagyon ritkán használnak egyetlen tiszta formát, sokkal jellemzőbb nyelvhasználatukra egy sor átmeneti verzió, amelyekben hol az ameyya, hol pedig a fuszha dominál, és amelyek inkább képeznek egy nyelvi kontinuumot, mint egy egyszerű diglossikus helyzetet. El Said Badawi öt szintjét különbözteti meg az Egyiptomban beszélt arab nyelvnek:

1. klasszikus arab (Classical Arabic),
 2. modern sztenderd arab (Modern Standard Arabic),
 3. művelt arab (Educated Spoken Arabic),
 4. írástudó arab (Semi-literate Arabic),
 5. írástudatlan arab (Illiterate Arabic)
- (Nielsen, 1996: 224).

Ignacio Ferrando-t idézve¹ Ángeles Vicente ugyanerre hívja fel a figyelmet: az arabofón területekről beszélve elveti a diglosszia fogalmát, és a nyelvi kontinuum elnevezés mellett érvel (Corriente–Vicente, 2008: 31). Az Educated Spoken Arabic és az összes többi átmeneti változat létjogosultságát elutasítják azok az elméletek, amelyek ezeket nem külön nyelvként, hanem csak stílusréteggként tartják számon, amely csak a beszélő szándékától függ (Haeri, 1997: 14).

A hivatalosan arab nyelvű országok jelenkori nyelvi helyzetének leírása nem csak azért nehéz feladat, mert mindenhol számolni kell a pánarab fuszhával és a helyi ameyya változattal, hanem azért is, mert a hivatalosan arab nyelvű országok nagy részében további nyelvek vannak használatban, például Irakban a kurd, Dél-Szudán déli részén pedig a bantu (Corriente–Vicente, 2008: 30–31). A Maghreb-országok poliglosszia modelljét tovább bonyolítja a francia dominanciája az oktatásban, a hivatali életben és a politikában, az irodalmat és a kulturális diskurzusokat hagyva csak meg a sztenderd modern arab számára (Wolff, 2009: 52).

2. Nyelvi szituáció Egyiptomban

Egyiptom sem kivétel a többi arab államra jellemző diglosszikus helyzet alól. Az ország hivatalos nyelve az arab, amely itt is a fuszha változatot jelenti. Ez a diglosszia szabályainak megfelelően használatos: a hivatalokban, az oktatásban, a politikai életben, amely nem feltétlenül természetes módon alakult ki. Az egyiptomi kormányok a kolonizálókkal szembeni mintegy passzív ellenállásként már a XIX. század közepétől kezdve erős kontrollt és nyomást gyakoroltak, hogy a fuszha ezeket a területeket teljes mértékben uralja. A cél érdekében az egyiptomi hivatalokban úgynevezett „nyelvellenőröket” alkalmaztak, akiknek feladata a beérkező és kimenő szövegek nyelvi szempontból történő átvizsgálása és szükség esetén fuszhára való átírása volt (Haeri, 2003: 53).

Egyiptomban ameyyaként minden beszélő a Közép-Delta mentén és a fővárosban, Kairóban beszélt, presztízzsel bíró nyelvjárást ismeri. A hétköznapi interakción kívül kortárs irodalmi alkotásokban és a médiában is használatos ez a változat (Stewart 1968, idézi Algarawi). A vernakuláris nyelvekre vonatkozó szociolingvisztikai tipológia szerint ezeket három tényező határozza meg: 1. a vitalitás, vagyis hogy léteznek beszélői, 2. a történelmiesség, vagyis hogy egy társadalmi közösség alakította ki hosszú éveken át és 3. az autonómia, tehát hogy beszélői megkülönböztetik más hasonló funkciójú nyelvektől. A kairói arab dialektus mindhárom jellemzőnek megfelel, tehát képes betölteni Egyiptomban a koiné szerepét.

Az egyiptomi–kairói arab is mutat fonetikai, morfológiai, lexikai és szintaktikai eltéréseket a fuszhához képest. A fonetikai szintet illetően az ameyyában például az [Ø] fonéma [t]-vé vagy [s]-szé alakul, mint például a ثلاث [talata] (három), szóban a [ð] [z]-vé vagy [d]-vé, mint például a ذهب [daħab] (arany) esetében. Megfigyelhető a [ay] [e:]-vé alakulása, mint például a يفس summer [Se:f] (nyár) szóban. Ugyanígy jellemző, hogy a fuszha ق -val jelölt uvuláris zárhangja az ameyyában egy glottális stoppá alakul. A morfológiai eltérések főként az igeragozást érintik, a fuszha „yatcallamu”-ja ([hímnemű] ő beszél) az ameyyában

¹ Ferrando, Ignacio: Introducción a la historia de la lengua árabe. Nuevas perspectivas. Zaragoza, 2001. Navarro & Navarro. p.134–145.

„yitkallim”-má alakul át. A szókinszre jellemző, hogy az ameyyában elvesznek az árnyalatok: a شنتة (shanta – táska) kifejezés egyaránt jelent női válltáskát, bőröndöt és nejlon-szatyrot, ugyanakkor a fuszha ezek mindegyikére más-más lexémát használ. Az ameyya befogadóbb a fuszhához képest: sok, eredetileg létező arab elnevezést lecserélt főként az angolból és a franciából érkező idegen szavakra. A fuszha szórendje a mondatban a VSO rendet követi, az ameyyáé az SVO-t (Kirchhoff–Vergyri, 2005; idézi Algarawi). Az egyiptomi arabot az arab világ beszélői általánosan elegáns, lágy és modern változatként írják le.

Az összes beszélt ameyya közül az egyiptomi arab a legesélyesebb arra, hogy elsőként önálló sztenderd változatot kezdjen használni, ennek ugyanis már létezik írott formája, sőt tankönyvek² és irodalmi alkotások is születtek részben vagy egészben ameyya nyelven³. Ezen arab változatok közül az egyiptominak – melyet a többi arab változat beszélői közül is sokan megértenek – van a legtöbb beszélője (Sándor, 2011). Ennek okai többek között Egyiptomnak a térségben gyakorolt gazdasági befolyása, valamint az egyiptomi filmiparnak az arab világ minden szegletébe eljutó termékei. Hogy az egyiptomi arab a fuszha helyébe lép-e valamikor, egyelőre elképzelhetetlen az arab anyanyelvű kultúrák számára, melyekben nem csak a Korán, hanem annak nyelve is szent és sérthetetlen.

3. A kutatás

Kutatásom témája a fuszha nyelvváltozat használati köre, a férfi és női nyelvhasználat különbségei és megítélése egyiptomi egyetemisták körében. Kutatásom arra is megpróbál fényt deríteni, hogy maguk a beszélők hogyan értékelik a fuszhat.

3.1. Előzetes feltevés

A kutatást megelőző hipotézisem az arab nyelvterületek diglossziájához kapcsolódó szakirodalmak által felvetett problémákból indult ki: (1) a fuszha használati köre a vallási, a hivatalos és az iskolai életre, illetve két, hierarchikus szempontból különböző társadalmi réteghez tartozó személy egymás közötti kommunikációjára terjed ki. Azt is feltételeztem, hogy (2) a nőket és férfiakat összehasonlítva a női beszélők szélesebb körben használják a sztenderd nyelvváltozatot. (3) Hipotézisem szerint az egyiptomi beszélők büszkéek a sztenderd modern arabra, és identitásuk egyik szimbólumaként kezelik azt.

3.2. Minta

A minta felvételére 2010 decemberében került sor Kairóban. A vizsgálat célcsoportja az Ain Shams Egyetem Al Alsun (Nyelvek) Karának 40 (20 fiú és 20 lány) hallgatójából állt. A diákok mind egyiptomiak voltak, 19–21 évesek, másod-, harmad-, illetve negyedéves

² Samia Louis: Kallimni 'Arabi. New York, 2008. The American University in Cairo Press. A tankönyvsorozat A1–C1 szint között öt tankönyvben (Bishweesh, 'Arabi, 'Arabi Aktar, 'Arabi Mazboot, 'Arabi fi kull Haaga) elosztva tartalmazza a tananyagot.

³ Például a kortárs fogorvos, író, újságíró Alaa Al Aswany már számos nyelvre lefordított The Yacoubian Building (az angol fordítás címe) nagysikerű regénye, amelyben a narratív részek fuszhában, a dialógusok pedig ameyyában íródtak.

egyetemisták.⁴ A köztük levő maximum kétéves korkülönbséget nem tartom relevánsnak, véleményem szerint sokkal fontosabb az, hogy minden válaszadó azonos iskolázottsági fokkal rendelkezik, és tanulmányaiból kifolyólag azonos közegben mozog. Az egyenlő számú fiú és lány megkérdezését a nemek nyelvhasználati különbségeinek szempontjából tartottam fontosnak.

3.3. Adatgyűjtés

Az adatokat egy 14 kérdésből álló egynyelvű angol kérdőív megválaszoltatásával gyűjtöttem össze (lásd: melléklet). Az első öt kérdés a válaszoló korára, nemére, szülei foglalkozására és lakóhelyére vonatkozik. Az utóbbi kettő vizsgálata további, jelen dolgozatban nem megfogalmazott következtetések levonására adhat lehetőséget, vagyis hogy a lakóhely és a szülők végzettsége befolyásolja-e a beszélők preferenciáját a fuszhára vagy az ameyyára. A 6-os, 7-es és 14-es kérdések zárt kérdések, a 6-os és a 7-es pontban megadva a lehetőséget a válaszlehetőségek egyéni kibővítésére. Ezen kérdések esetében a diákok több választ is megjelölhettek. A 9., 10., 11., 12. és 13. pontok nyitott kérdések; ezek azért hasznosak, mert a hallgató válaszaiban saját gondolatait is megfogalmazva, szélesebb képet ad a vizsgálandó aspektusokról. A 6–12-es kérdések a fuszha használatára vonatkoznak; ezen belül a 6-os szituációkat, a 7-es személyeket, a 8–12-es pedig kommunikációs formákat vizsgál, a 13–14-es kérdések pedig a válaszadók fuszhához való viszonyát igyekeznek felderíteni.

A 13–14-es kérdéseket kiegészítendő és árnyalando 2011 őszének folyamán interjúkat készítettem és beszélgetéseket folytattam, amelyeknek válaszaik más nézőpontokra is rávilágítottak.

3.4. Értékelési módszerek

Az eredmények elemzésének első részében minden választ együtt elemzek, hogy a hipotézisem (1)-es pontjára választ kaphassak; ezen eredményeket egybevetem a női és férfi válaszok különválasztásával annak megvizsgálása céljából, hogy vajon az előzetes feltevés (2)-es pontja valóban megfelel-e a valóságnak. Mindkét esetben – a kérdőívben feltett két-típusú (nyitott és zárt) kérdéseknek megfelelően – egyrészt egyszerű számláló módszerrel vizsgálom meg a válaszok eloszlását, másrészt kategóriákat határozok meg a válaszok közös vonásai alapján. A (3)-as számú feltételezésemet szintén két szempontból közelítem meg: a válaszadók nemének figyelmen kívül hagyásával és figyelembevételével.

⁴ Az iskolázottsági fok mértéke rendkívül fontos ebben a kutatásban, azt a csoportot veszem figyelembe ugyanis, amelyik mindkét változatot ismeri és nagy eséllyel használja. A csak alapszintű végzettséggel (vagy olyannal sem) rendelkező csoporttal készített kérdőív teljesen más eredményt mutatna. Egyiptomban a felnőtt lakosság körében az analfabetizmus 34 %-os. Ez azt jelenti, hogy bizonyos csoportok egyáltalán nem vagy csak alig értik a fuszhat, nyelvi produkcióra pedig egyáltalán nem képesek. (UNICEF 2010-es adata:

http://www.unicef.org/spanish/infobycountry/egypt_statistics.html) Az is lényegesen meghatározó eleme a kutatásnak, hogy a válaszadók mindegyike Alexandriában vagy Kairóban vagy pedig Kairó vonzáskörzetében él.

4. Eredmények

4.1. Élethelyzetek és személyek, amelyekben, illetve akikkel szemben a fuszha használata a preferált

Az 1. és 2. számú táblázatok jól mutatják, hogy a fuszha szinte teljes mértékben kizorul a hétköznapi szituációkból és a családdal, illetve a barátokkal folytatott kommunikációból. Otthon, a kávéházban és a boltban lezajló beszélgetések egyikében sem használják a válaszadók a fuszhat, a szüleivel és a barátaival senki sem beszél így, ebben nincs különbség a nők és a férfiak között. A válaszok jól érzékeltetik, hogy a fuszha főleg három formális kontextusban használatos: az első egy konkrét hivatalos környezet, mint például az egyetem, a hivatal, az orvosi rendelő; a második a vallási kontextus, jelen esetben a mecset, illetve a templom⁵; a harmadik pedig a közvetítő nyelvként való használata más arab nyelvű országokban. Ezek az eredmények igazolják (1) számú hipotézisemet. A felmérésnek ebben a részében a nemhez köthető különbségek között csak a hivatal és az egyetem esetében tapasztalható releváns eltérés. A hivatali környezetben tapasztalható differencia az egyiptomi életmódnak, a nemekhez kötődő szerepek különbségeinek tudható be: a nemek közötti szereposztásnak megfelelően a hivatalba járás és a hivatalos ügyek intézése általában a férfi feladata. Ugyanez elmondható a mecsetekről: a mecsetbe járás inkább a férfiak privilégiuma. Nagyon ritkán lehet találni olyan mecsetet, ahová a muszlim nők is beléphetnek, és ha igen, akkor is csak a férfaitól szigorúan elkülönítve.

Két adatot tartok még érdemesnek kommentálásra. Érdekes megfigyelni, hogy két esetben férfi válaszadók fuszhat használnak a barátok szüleivel való kommunikációban, ami valószínűleg ennek a szituációnak a „félhivatalosságával” hozható összefüggésbe. Szintén figyelemfelkeltő tény, hogy 14-szer jelölték meg válaszként a „senkivel” opciót arra a kérdésre, hogy „Kivel beszélsz »fuszhául«?”, ugyanannyian, mint a „tanárokkal” választ. Ez a tény utal a fuszha felhasználásának szűk körére.

1. táblázat

A fuszha használatának aránya különböző élethelyzetekben

Hol használod a fuszhat? (élethelyzet)	Válaszok összesen	Nők válasza- inak száma	Férfiak vála- szainak száma
otthon	1	1	0
egyetemen	19	12	7
konferencián	18	10	8
kávéházban	0	0	0
bármilyen hivatalban	7	1	6
orvosnál	3	0	3
könyvtárban	9	5	4
boltban	0	0	0

⁵ Két olyan válaszadóval találkoztam, aki a kérdőívben a „mosque” szót kijavította „church”-re, ők ugyanis kopt keresztények. A kopt ortodox egyház liturgikus nyelvének alapja a kopt nyelv, amely azonban a szertartás csak bizonyos részeiben kap szerepet, szerepét alapvetően a klasszikus arab vette át.

mecsetben	15	6	9
egy másik arab nyelvű országban	14	6	8
egyéb helyen	2	2*	0
sehol	1	0	1

*(színházban = 1, interneten = 1)⁶

2. táblázat

Személyek, akikkel szemben a válaszadók a fuszhat használják

Kivel beszélsz „fuszhaul”?	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
szülőkkel	2	0	2
rokonokkal	0	0	0
barátok szüleivel	2	0	2
orvossal	3	0	3
tanárokkal az egyetemen	14	6	8
állami hivatalnokokkal	5	1	4
más arab országok beszélőivel	12	5	7
más személyekkel	3	3*	0
senkivel	14	8	6

*(nem arab anyanyelvű külföldiekkel, például nyelvi tandem partnerrel)⁷

4.2. A fuszha használata a különböző kommunikációs formákban

A 3–7. táblázatok azt vizsgálják, hogy a válaszadók milyen kommunikációs formákban, milyen arányban használják a fuszhat. A 3. táblázat egy általános képet ad a kérdésről: a fuszhan történő kommunikáció nagyobb gyakorisággal fordul elő írásban és olvasáskor, mint beszédben és hallott szöveg befogadásakor. Ezt az eredményt tükrözik a kérdést részletesebben megvilágító táblázatok is. Továbbra is minden esetben jellemző, hogy a fuszha a formális kapcsolatokra (tanárok, hivatalos személyek), a köznyelvi szintre (média, elnök beszéde, stb.), illetve a közvetítő nyelvként való használatra (arabul tanuló külföldiekkel való kommunikációra) korlátozódik.

A fuszha használatát illetően a 3. táblázat egyértelműbb eredményeket mutat arra a feltevésre, hogy a női beszélők körében gyakrabban használatos. Az egyetlen terület, ahol a nők inaktívabbnak mutatkoznak, a szóbeliség, de ha a szóbeli kommunikációt részletesebben taglaló 6. táblázatot megvizsgáljuk, kiderül, hogy a nők mégiscsak gyakrabban használják a fuszhat. Szintén ők az oktatás minden kapcsolódó területén (egyetem, konferenciák) a

⁶ Ezek a válaszok érkeztek az „any other place (write)” válaszadási lehetőségre.

⁷ Ez a válasz érkezett az „any other persons (write)” válaszadási lehetőségre.

fuszhat preferálják. A többi esetben a 3. és a többi vonatkozó táblázat tapasztalatai egybeesnek. Ezekből is leszűrhetőek a tanulmányban már korábban is közölt észrevételek: egyrészt, hogy a hivatalos élet intézése jórészt a férfi feladata, az ilyen jellegű kommunikációs helyzetek az ő életükben nagyobb szerepet kapnak; másrészt, hogy a mecset mint helyszín a férfiak esetében a szóbeli kommunikációban és a fuszha hallásának lehetőségében is megjelenésre kerül, míg a nőknél egyáltalán nem. Mindez azt bizonyítja, hogy a nemhez kötődő nyelvhasználat azért is különböző, mert sok esetben eltérő szociális tevékenységekhez kötődik.

3. táblázat

Fuszha használata az egyes kommunikációs formákban

Mire használod a fuszhat? (kommunikációs formák)	Válaszok összesen	Nők válasza- inak száma	Férfiak vála- szainak száma
írásbeli kommunikációra	33	19	14
olvasásra	28	15	13
szóbeli kommunikáció	8	3	5
hallgatásra	15	11	4
Egyikre sem használom.	2	1	1

4. táblázat

*A „Nevez meg egy olyan szituációt, amikor a fuszhat használod az írásbeli kommunikációra!” kérdésre kategóriákat és válaszokat összefoglaló táblázat
(normál betűtípus: mindkét nem által megjelölt kategória; dőlt betűtípus: csak nők által megjelölt kategória; félkövér betűtípus: csak férfiak által megjelölt kategória)*

Írásbeli kommunikáció	Válaszok összesen	Nők válasza- inak száma	Férfiak vála- szainak száma
egyetemi vizsgán	18	11	7
klasszikus arab vizsgán	6	2	4
szemináriumi dolgozatok írása	6	3	3
versírás, történetírás	3	1	2
hivatalos levél	11	4	7
<i>arabra történő fordításkor</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
Korán	1	—	1
soha	1	—	1
nincs válasz	2	1	1

5. táblázat

A „Nevezd meg egy olyan szituációt, amikor a fushában írt szöveget olvasol!” kérdésre kategóriákat és válaszokat összefoglaló táblázat (normál betűtípus: mindkét nem által megjelölt kategória; dőlt betűtípus: csak nők által megjelölt kategória; félkövér betűtípus: csak férfiak által megjelölt kategória)

Fushában írt szöveg olvasására	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
tankönyv	12	5	7
újságok	13	8	5
arab nyelvű könyvek	22	11	11
Korán	13	11	2
<i>utcai feliratok</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
<i>arabul tanuló külföldiek írásai</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
okiratok, hivatalos papírok	1	—	1
nincs válasz	1	—	1

6. táblázat

A „Nevezd meg egy olyan szituációt, amikor a fushát használod a szóbeli kommunikációban!” kérdésre kategóriákat és válaszokat összefoglaló táblázat (normál betűtípus: mindkét nem által megjelölt kategória; dőlt betűtípus: csak nők által megjelölt kategória; félkövér betűtípus: csak férfiak által megjelölt kategória)

Szóbeli kommunikáció	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
más arab anyanyelvű beszélőkkel	11	5	6
egyetemi előadáson	2	1	1
arabul tanuló külföldiekkel	8	7	1
tanárokkal	6	3	3
<i>színházban színésznőként</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
<i>interjún</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
<i>szóbeli vizsgán</i>	<i>1</i>	—	<i>1</i>
szülőkkel	1	—	1
hivatalos személlyel	4	—	4
mecsetben	2	—	2
soha	4	2	2
nincs válasz	2	1	1

7. táblázat

A „Nevez meg egy olyan szituációt, amikor fushát van lehetőség hallani!” kérdésre kategóriákat és válaszokat összefoglaló táblázat (normál betűtípus: mindkét nem által megjelölt kategória; dőlt betűtípus: csak nők által megjelölt kategória; *félkövér* betűtípus: csak férfiak által megjelölt kategória)

Helyek, szituációk, amikor fushát lehet hallani	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
média	28	19	9
Korán	9	7	2
amikor az elnök beszél	7	3	4
egyetemen	2	1	1
<i>színházban</i>	1	1	—
<i>soha</i>	1	1	—
mecsetben	4	—	4
nincs válasz	2	1	1

4.3. A fuszha megítélése

Hipotézisem az volt, hogy az egyiptomi beszélők büszkék a sztenderd modern arabra, és identitásuk egyik szimbólumaként kezelik azt. Arra a kérdésre, hogy „Szerinted miért fontos a fushát tanulni?” a legtöbb (maguktól írt) válasz anyanyelvi, kulturális és vallási okokat jelölt meg, és csak ezek után következtek a praktikus indokok, mint a munka, a hivatalos helyek vagy az oktatás (8. táblázat). Az anyanyelv mint indoklás ezért meglepő, mert mint a bevezetőben említettem, anyanyelvként mindenki az ameyya változatot tanulja, a fuszha birtokába csak tanulás útján jut. A fushát magasabb presztízse miatt, illetve a kultúrpolitika által kijelölt irány hatására jelölik meg anyanyelvnek.

A 9. táblázat, amely más kérdésfeltevési módszerrel támasztja alá a 8. táblázatot, ugyanezeket az eredményeket mutatja. Legtöbbször azokat a válaszokat jelölték meg, amelyek a fuszha kulturális összefogó erejére vonatkoznak, és ez a vélemény tűnik teljesen meghatározónak. Hasznossága vagy használatának lehetőségei egyáltalán nem befolyásolják a fuszha céljáról és fontosságáról alkotott véleményt: az ilyen szempontokra meglehetősen kevés válasz érkezett. A (3) számú hipotézisem tehát beigazolódott.

8. táblázat

Az „Szerinted miért fontos a fushát tanulni?” kérdésre kategóriákat és válaszokat összefoglaló táblázat (normál betűtípus: mindkét nem által megjelölt kategória; dőlt betűtípus: csak nők által megjelölt kategória; *félkövér* betűtípus: csak férfiak által megjelölt kategória)

Ok	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
Ez az anyanyelvem.	12	8	4
Ez a Korán (és a Biblia) nyelve.	10	8	2

Ez az arabok közös nyelve.	4	2	2
Fontos a saját kultúrámmegértéséhez.	11	10	1
Fontos, hogy tudjam használni hivatalos helyeken.	2	1	1
Munkához kell.	2	1	1
<i>Ez az igazi arab és nem a dialektusok.</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	
<i>Fontos a tanuláshoz.</i>	<i>5</i>	<i>1</i>	<i>4</i>
<i>Nem fontos.</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	—
Jobb a fuszhat használni.	1	1	—
nincs válasz	3	—	2

9. táblázat

A válaszadók viszonya a fuszhához

Állítások	Válaszok összesen	Nők válaszaiknak száma	Férfiak válaszaiknak száma
A fuszha nagyon szép.	20	11	9
A fuszha azért fontos, mert ez az összes arab közös nyelve.	20	10	10
A fuszha jobban hangzik, mint az ameyya.	15	8	7
Nagyon jó lenne, ha mindenki mindig a fuszhat használná.	18	12	6
A fuszha fontos, mert a kultúránk része.	26	11	15
Az igazán jó regények és versek fuszhában íródtak.	24	12	12
A fuszhában énekelt dalok szebbek.	6	5	1
Csak az igazán művelt emberek, mint tudósok, kutatók stb. használják a fuszhat.	7	3	4
A fuszha nagyon nehéz nyelv.	7	3	4
Nehéz a fuszhat megtanulni, mert egyáltalán nem használom.	5	4	1
A fuszha teljesen haszontalan.	3	0	3
Nem értem a fuszhat.	0	0	0
Nem szimpatikusak azok, akik fuszhat használnak.	0	0	0

4.3.1. Az interjúkból és beszélgetésekből levont következtetések

A fuszhához és ameyyához kapcsolódó attitűdök, vélemények, érzések vizsgálatakor tizenhárom egyiptomi arab anyanyelvű személlyel beszélgettem külön-külön és csoportban is az általam előre megírt kérdések segítségével. A válaszadók közül kilencen kairóiak, egy személy pedig egy felső-egyiptomi faluból származik. Az interjúkban három nő és tíz férfi mindegyike egyetemet végzett vagy jelenleg is egyetemen tanul.

A válaszok alapján a beszélők tudatában vannak annak, hogy a fuszha minden szempontból komplexebb és összetettebb verzió, az ameyyához kapcsolódó attitűdök azonban egyáltalán nem negatívak, sőt. Válaszaik azt a véleményt tükrözték, hogy az ameyyát nem tartják rosszabbnak vagy jobbnak, mint a fuszhat, egyszerűen csak más-más funkciót látnak benne. Úgy gondolják, hogy az ameyya hasznos, mert megkönnyíti az életüket, mivel egyszerűbb a használata, rugalmasabb, dinamikusabb és fejlődőképebb. Egyikük sem gondolja úgy, hogy az ameyyának el kellene tűnnie és csak a fuszhanak kellene megmaradnia, mert a fuszhat nem tartják alkalmasnak a mindennapi kommunikációra. Mindkettő identitáskifejező értékkel bír: az ameyya az egyiptomi, a fuszha pedig az arab kultúrához való kötődést biztosítja. („Az ameyya könnyebbé teszi az életünket, mert használhatunk benne modern szavakat, ugyanakkor a fuszha az igazi nyelvünk.”)⁸ Hogy mennyire vannak tisztában a két változat funkciójával, arra jó példát nyújtanak a „Mit ajánlanál egy külföldinek, melyik változatot tanulja meg?” kérdésre adott válaszok. Egy fiú (megjegyzem, mélyen vallásos) kivételével mindenki úgy reagált, hogy attól függ, mire akarja használni a nyelvet: ha munkához vagy a hétköznapi élethez, akkor tanulja az ameyyát, ha pedig tudományos céljai vannak az arabbal vagy fordító akar lenni, akkor mindenképpen a fuszhat.

Azt, hogy a fuszha és az ameyya használatához mennyire nem attitűdök, hanem funkciók kapcsolódnak, jó szemlélteti Haeri kutatása (Haeri, 2003: 99–104). Ő azt vizsgálta, hogyan reprezentálódnak az egyiptomi sajtóban az egyiptomi prominens személyiségekkel készült televíziós beszélgetések és interjúk. Hoszni Mubarak a vizsgált interjúban Egyiptomra vonatkozó politikai és gazdasági kérdésekről beszélve az ameyyát használta, ugyanakkor a sajtóban szavai ékes fuszhában kerültek átírásra. Ezzel szemben például Adel Imam, egyiptomi komikus ameyyában elhangzott élő szavai ameyyában is kerültek átírásra. A jelenség arra utal, hogy bizonyos rangok esetében, stílusrétegekben és témákban az írott nyelv a diglosszia „elvárásainak” veti magát alá. Az államfőről senki sem feltételezheti, hogy népéhez és országáról beszélve ne fuszhául szólaljon meg, ugyanakkor a komikusi hangvétel és magatartás egyáltalán nem egyeztethető össze a fuszha emelkedettségével. Más megközelítésben, de ugyanerre a jelenségre utal interjúalanyaim kommentárja a humorral és a viccekkel kapcsolatban: vicceket csak ameyya változatban lehet mesélni.

Válaszadóim egyhangúan azt nyilatkozták, (még akkor is, ha egyikük-másikuk ezt nem bánná) lehetetlennek tartják, hogy a fuszha eltűnjön, mivel azzal egy hatalmas kulturális örökség is elveszne. Egy diák ezt így fogalmazta meg: „Mert nélküle (a fuszha nélkül) nem tudjuk megismerni az arab nép múltbéli kultúráját, és akinek nincs múltja, annak nincsen jövője sem”. Jellemző az a megnyilvánulás (egy egyiptomi magyar mint idegen nyelv tanár részéről) is, amely a fuszhanak vallási megalapozottságot tulajdonít, és magát a vallást is az identitás részeként kezeli: „Minden igazi arab muszlimnak olvasnia kell a Koránt, ehhez

⁸ A beszélgetések egyrészt angolul, másrészt magyarul zajlottak, a válaszokat tehát fordításban, illetve „magyarosítva” idézem.

viszont tudnia kell az arab klasszikus nyelvet”. A pánarab kultúrához való kötődésre utal az is, hogy a megkérdezettek mindegyike negatívan reagált arra, hogy az egész arab világ az egyiptomi ameyyát beszélje minden más egyéb változat és a fuszha helyett. A megkérdezettek fele látja úgy, hogy az ameyya egy esetleges reform útján felválthatná a fuszhat, de csak Egyiptomban, és ez a vallási szövegeket semmiképpen sem érintené.

A kérdőívek eredményeihez képest meglepőnek tartottam azt a beszámolót, amely szerint a fuszha még közvetítő nyelvként sem használható más arab országokban, ugyanis más arab anyanyelvűeknek is nehézséget okoz a használata. Sokkal egyszerűbb a kommunikáció az egyiptomi arab nyelven, azt ugyanis sokfelé (a már fentebb említett okok miatt) megértik.

Az interjúkból arra következtethetünk, hogy csak az ameyyát használni tudó emberekhez nem kötődik sem kiemelkedően pozitív, sem pedig szélsőségesen negatív attitűd, mégpedig abból kifolyólag, hogy a fuszha elsajátítását rendkívül nehéznek tartják. Általános az a vélemény, hogy csak nagyon kevesen képesek szépen és jól beszélni a fuszhat. Ezen kevesekről viszont nagy elismeréssel beszélnek, és név szerint fel tudják sorolni azokat a mufitikat, akik különösen igényesen használják a fuszhat. Többségük mindazonáltal úgy gondolja, hogy a fuszhat mindenkinek legalább értenie kellene, mert anélkül nem lehetséges ismereteket szerezni az arab történelemről és kultúráról.

A válaszadók közül nyolcan az oktatási rendszerben találkoztak először a fuszha létezésével, öt diák pedig családi környezetben: a szülők vezették rá őket mindkét változat elsajátítására. Mindegyikük pontosan tudja, hogy melyik változatot használja, de gyakoribbnak érzik azokat a szituációkat, amikor keverik a magas és az alacsony változatot, általában az alacsony változatba szönek bele magas változatú szavakat. Egyikük, egy arab–magyar tolmács azt jelezte, hogy amikor egy konkrét szöveget tolmácsol, akkor azt fuszhaban teszi, de ha néhány magyarázó szót intéz a hallgatóság felé, akkor azt ameyyában.

Összegzés

Tanulmányom az egyiptomi társadalom egyik szegmensének (egyiptomi egyetemista diákoknak) nyelvhasználati szokásait térképezi fel a diglosszia szempontjából. A kutatás eredményei azt bizonyítják, hogy a tisztán magas presztízsű változat használata csupán néhány kommunikációs szituációra jellemző, míg a mindennapi kommunikációs helyzetekben teljes mértékben az alacsony változat dominál. A beszélők jól elkülönítik a két réteg funkcióit és szerepét, nincs averziójuk egyik változattal szemben sem, de azt vallják, hogy a fuszha szépsége és értékei nem hasonlíthatók össze az ameyya jellemzőivel. Kulturális identitásuk szempontjából mindkét változat létezését jogosultnak érzik.

Irodalom

- Algarawi, Buthayna. *Cairene Arabic. Between Modernization and the Rustic Village*.
http://research.ncl.ac.uk/ARECLS/vol4_documents/ALGARAWI.pdf Letöltés időpontja: 2011. szeptember 18.
- Abdelmoneim, Soliman 2008. *The Changing Role of Arabic in a Religious Riscourse*. A Sociolinguistic Study of Egyptian Arabic. Dissertation. Indiana University of Pennsylvania.
- Alubudi, Jasim 2008. *Árabe culto*. Gramática, ejemplos y ejercicios. Madrid: LiberFactory.

- Blas Arroy, José Luis 2005. *Sociolingüística del español. Desarrollos y perspectivas en el estudio de la lengua española en contexto social*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- Corriente, Federico 1984. *Gramática árabe*. Madrid: Instituto Hispanoárabe.
- Corriente, Federico–Vicente, Ángeles 2008. *Manual de dialectología neoárabe*. Madrid: Instituto de Estudios Islámicos y del Oriente Próximo.
- del Moral Aguilera, Rafael 2002. *Lenguas del mundo*. Madrid: Editorial Espasa Calpe.
- Ferguson, Charles (1975): Diglossia. In: *Társadalom és nyelv* Pap Mária–Szépe György (szerk.): Budapest: Gondolat Kiadó. pp. 176–96
- Haeri, Niloofar 2003. *The Sacred Language, Ordinary People*. New York: Palgrave Macmillan.
- Haeri, Niloofar 1997. *The Sociolinguistic Market in Cairo. Gender, Class and Education*. New York: Columbia University Press.
- Montada Josep, Puig: http://eprints.ucm.es/7974/1/Puig_Lengua_Arabe%5B1%5D.pdf Letöltés időpontja: 2011. szeptember 15.
- Nielsen, Helle Lykke 1996. How to Teach Arabic Communicatively: Toward a Theoretical Framework for TAFL. In: *Understanding Arabic: essays in contemporary Arabic linguistics in honor of El Said Badawi*. Cairo. Badawi, El Said – Elgibali, Alaa (szerk.) Kairó: American University in Cairo Press
- Sándor Klára: *Kettő az egyben*.
http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=86694:kett-az-egyben-hetedik-resz&catid=68:cssandorklara&Itemid=105 Letöltés időpontja: 2011. szeptember 4.
- Wolff, H. Ekkehard 2009: Elemente einer Soziolinguistik Nordafrikas. In: *Stellenbosch Papers in Linguistics PLUS*. Vol. 38. Stellenbosch: University of Stellenbosch,

MELLÉKLET**1. számú melléklet: KÉRDŐÍV**

Dear Student,

I am Renáta Kovács, the Hungarian lecturer at the University of Ain Shams. I would like to ask you to answer the following questions. I need this questionnaire for my PhD studies in Hungary. The questions are about your way to use Fusha in different contexts. The questionnaire is anonymous, it can not damage you in any way. You can answer the questions in Hungarian, English, Spanish or German. In most cases you just need to underline your answers, I ask you if you have to do any other thing. Thank you for your collaboration.

1. Age:	
2. Sex	a) male b) female
3. Your mother's profession: 4. Your father's profession:	
5. You live in a ...:	a) village b) small town c) city
6. You use Fusha (more answers are possible):	a) at home b) at the university c) in a conference d) in a coffee house e) at official places (e.g.: police station) f) at the doctor's g) at the library h) at the supermarket i) in the mosque j) in an other Arabic speaker country k) any other place (write): l) in any place:
7. You speak Fusha with ... (more answers are possible):	a) your parents b) your relatives c) your friend's parents d) in a hospital e) teachers at the university f) government employees g) speakers from other Arabic countries h) any other persons (write): i) nobody

8. You use Fusha for ... (more answers are possible):	a) speaking b) writing c) reading d) listening (radio, music) e) I never use it.
9. Could describe (a) situation(s) when you needed to write in Fusha?	
10. Could describe (a) situation(s) when you needed to read in Fusha?	
11. Could describe (a) situation(s) when you needed to speak in Fusha?	
12. Could you describe (a) situation(s) when you could hear Fusha?	
13. Why do you mean is important to learn Fusha?	
14. Which of this statements do you agree with?	a) Fusha is a beautiful language. b) It is important because it is the common language for the Arabic speaker countries. c) Fusha sounds better than Ameyya. d) It would be great if everybody used Fusha. e) Fusha is important because it forms part of our culture. f) The really good novels and poems are written in Fusha. g) The songs in Fusha are nicer. h) Just really cultured persons use Fusha, like academician, scientist etc. i) Fusha is a very difficult language. j) It is hard to learn Fusha because I can not practice it. k) Fusha is not useful at all. l) I do not understand Fusha. m) The persons who speak just Fusha are unpleasant.

2. számú melléklet: KÉRDÉSEK A BESZÉLGETÉSEKHEZ

1. Melyik változatra gondolsz, ha meg kell nevezned az anyanyelvedet?
2. Fuszha vagy ameyya? Melyiket tartod szebbnek? És melyiket hasznosabbnak?
3. Miért jó, hogy van kétféle arab?
4. Fontos-e, hogy mindkettő megmaradjon?
5. Milyenek szerinted azok az emberek, akik csak az ameyyát beszélik?
6. Kell-e tudni a fuzhát ahhoz, hogy valaki igazi egyiptomi/arab legyen?
7. Szeretnéd, ha az egész arab világ az egyiptomi arabot beszélné?
8. Mit ajánlanál egy külföldinek, melyik változatot tanulja meg?
9. Mikor fedezted fel, hogy két változatod kell beszélned?
10. Tudod-e, hogy melyiket használod, amikor beszélsz?